

Postmodernizm rosyjski i jego antycypacje. Red. A. Gildner, M. Ochniak, H. Waszkielewicz.
Kraków: Collegium Columbinum 2007, 227 s.

Książka jest próbą spojrzenia na postmodernizm w literaturze i kulturze rosyjskiej w szerokim kontekście. Autorzy tomu nie traktują postmodernizmu jako okresu literackiego o określonym początku i końcu, lecz jako poetykę utworów i zjawisk kulturowych. Takie podejście pozwala na odnajdowanie śladów i antycypacji ponowoczesności już w dziełach twórców modernistycznych, a także na badanie form jej obecności w literaturze i kulturze ostatnich lat.

Redaktorki tomu już we wstępie zwracają uwagę na fakt, że postmodernizm w Rosji pod względem swojej mocy i różnorodności upodobnił się do rosyjskiego futuryzmu. Przyczyną tego zjawiska były między innymi przemiany społeczno-polityczne. Upadek Związku Radzieckiego był rzeczywistym, a nie tylko metaforycznym, rozpadem starego świata, zaś zanegowanie dotychczasowych zasad i próba odnalezienia się w niejasnej rzeczywistości stały się doświadczeniem bardzo bliskim społeczeństwu rosyjskiemu. Poetyka postmodernistyczna okazała się niezwykle adekwatna do opisu dekonstrukcji życia społecznego w Rosji oraz sytuacji człowieka, który utracił tożsamość i orientację w świecie. Postmodernizm rosyjski nie jest zatem jedynie wariantem zachodnich tendencji, lecz posiada własne źródła i inspiracje, o czym może świadczyć chociażby fakt, że poetyka charakterystyczna dla ponowoczesności obecna jest także w dziełach twórców, którzy nie aspirowali do miana postmodernistów.

Otwierające tom teksty poświęcone są tytułowemu antycypacjom postmodernizmu w kulturze rosyjskiej. Anna Gildner w artykule *Awangardowy mit o lataniu czy artystyczna prowokacja? „Letatlin” Tatlina jako simulacrum* przekonująco dowodzi, że korzenie postmodernizmu sięgają awangardy. Na potwierdzenie swojej tezy poddaje analizie projekt *Letatlin* autorstwa jednego z liderów rosyjskiej awangardy Władimira Tatlina. Zdaniem badaczki, zamysł twórczy Tatlina zawierał w sobie wiele cech, które współcześnie uważa się za wyznaczniki postmodernizmu. *Letatlin* był tworzony kolektywnie przez autora, jego uczniów i przyjaciół. Maszyna ta tylko pozornie miała służyć do latania, w istocie była autonomicznym dziełem sztuki pozbawionym zupełnie wartości użytkowej. W planie ideowym projekt ten nawiązywał przede wszystkim do mitu o Ikarze oraz do prac Leonarda da Vinci. *Letatlin* był zatem artystyczną grą z odbiorcą opartą na intertekstualności i refleksji nad procesem tworzenia, a także nad sposobami funkcjonowania dzieła sztuki. Niewątpliwie antycypował zatem postmodernistyczne eksperymenty formalne i sposób rozumienia dzieła sztuki.

Jerzy Kapuściak poświęca swój tekst *Między dyskursem filozoficznym, teologicznym i naukowym. Paweł Florenski na rozstajach myśli o człowieku* filozofii Pawła Florenskiego, z którego rozważań wyłania się obraz człowieka zagubionego, biernego, pozbawionego autorytetów i związków z tradycją, niezdolnego do rozpoznania współczesności i sprostania jej wyzwaniom.

Późna proza Aleksego Remizowa jest wyrazem filozofii modernistycznej, ale jak dowodzi Anna Woźniak w artykule *Autorstwo i podmiotowość w późnej prozie Aleksego Remizowa. O relacjach poetyki modernizmu i postmodernizmu*, jej forma i styl zapowiadają już poetykę postmodernizmu. Badaczka zwraca uwagę na takie cechy powieści Remizowa, jak fragmentaryczność z elementami rizomatycznej konstrukcji tekstu i brak klasycznego zakończenia utworów.

Anna Kołaczkowska, autorka tekstu *Куда уходят „корневища” постсовременности? Ризоматические концепты в сознании русского авангарда (к постановке проблемы)*, poszukując ideowo-światopoglądowych zbieżności pomiędzy awangardą a postmodernizmem w Rosji,

dowodzi, że obie epoki łączy niemimetyczny sposób widzenia świata, który w obu przypadkach jest głównym czynnikiem kulturotwórczym.

Izabela Kowalska-Paszut w artykule *Poezja Jana Saturnowskiego. Brakujące ogniwo: pomiędzy awangardą a postmodernizmem* dostrzega w twórczości omawianego poety cechy, które łączą twórczość awangardową i postmodernistyczną. Zdaniem badaczki, Saturnowski, czerpiąc ze wzorów rosyjskiej poezji srebrnego wieku, antycypuje poetykę soc-artu i rosyjskiego konceptualizmu poprzez wprowadzenie do swoich utworów elementów ironii, parodii, cytacji, powtórzeń, maski, polistylistyki.

Artykuły poświęcone związkowi ponowoczesności z awangardą stanowią ważną i obszerną część zbioru. Niewątpliwą jego zaletą jest wielopłaszczyznowa prezentacja argumentów potwierdzających postawioną przez redaktorki tezę o bliskim związku obu poetyk i o posiadaniu przez rosyjski postmodernizm własnych kulturowych źródeł, świadczących o jego odmienności i wysokim stopniu niezależności od wzorców zachodnich. Teksty poświęcone poezji, prozie, filozofii i plastyce pozwalają na obserwację zjawiska antycypacji w planie szeroko rozumianej kultury i pogłębiają wiedzę nie tylko o ponowoczesności, ale także rzucają nowe światło na sztukę rosyjskiej awangardy.

Artykuły poświęcone postmodernizmowi rosyjskiemu dotyczą głównie prozy, realizującej w różnym stopniu założenia omawianej poetyki. Autorzy tomu dążą do prezentacji różnorodności zjawiska, jakim jest postmodernizm oraz do ukazania jego przejawów zarówno w literaturze wysokiej, jak i tej, która zwraca się ku szerokim kręgom odbiorców i wykorzystuje elementy kultury popularnej.

Monika Madej-Cetnarowska, autorka tekstu *Twórczość Wasilija Maracza, czyli postmodernistyczna hipostaza Nikolaja Fiodorowa*, analizuje twórczość Wasilija Maracza, który swoje twory publikuje wyłącznie w internecie. Pisarz ten, określający się jako kontynuator myśli Nikolaja Fiodorowa, wykorzystuje poetykę charakterystyczną dla postmodernizmu. Jednak zdaniem badaczki, trudno jednoznacznie sklasyfikować jego twórczość, w której zaznacza się silna opozycja pomiędzy światem pogrążonym w chaosie a przyszłością, w której autor widzi szansę na zmartwychwstanie i rekonstrukcję człowieka.

Elżbieta Żak w artykule „*Projekt literacki B. Akunin*” — *postmodernizm spopularyzowany* interpretuje twórczość Borysa Akunina jako formę popularnego postmodernizmu, nawiązującego do sygnalizowanego już przez pierwszych teoretyków i pisarzy amerykańskiej ponowoczesności zatarcia granic pomiędzy literaturą wysoką a niską. W niezwykle interesującym artykule autorka przedstawia sylwetkę i twórczość Akunina jako typowy przykład postmodernistycznej gry literackiej i autorskiej. Elżbieta Żak dowodzi, że dyskredytowana często przez krytykę literacką proza Akunina jest świadomie zaplanowanym przedsięwzięciem literackim, które ma na celu stworzenie literatury na wysokim poziomie adresowanej do szerokiego kręgu odbiorców.

Halina Mazurek w tekście zatytułowanym *W moskiewskim Teatrze.doc* przybliży czytelnikowi sposób funkcjonowania teatru, który wykorzystuje techniki dokumentalne, ociera się o stylistykę *reality show* i daleko odbiega od tradycyjnych form dramaturgicznych i teatralnych. Autorzy przedsięwzięcia przeprowadzają wywiady z osobami w trudnych sytuacjach życiowych — po to, by odtworzyć je następnie w czasie przedstawienia. Działalność teatru cieszy się dużym zainteresowaniem publiczności i jest niewątpliwie ważnym elementem współczesnej postmodernistycznej rzeczywistości kulturowej.

Magdalena Ochniak, autorka artykułu „*Szkoła dla głupków*” *Szaszy Sokołowa jako tekst postmodernistyczny*, wskazuje na takie cechy omawianej powieści charakterystyczne dla poetyki postmodernizmu, jak brak konkretnej fabuły, dialogów, występowanie wielu narratorów. Badaczka zauważa, że utwór ten powstał w izolacji od postmodernizmu zachodniego i nie jest próbą wykorzystania elementów konkretnej doktryny estetycznej, lecz wyrazem własnych artystycznych poszukiwań Sokołowa, zadziwiająco korespondującym z estetyką ponowoczesności.

Janusz Świeży przedstawia interpretację *Jeńca kaukaskiego* Władimira Makanina zatytułowaną *Władimira Makanina dialog z kulturą. Rozważania na marginesie „Jeńca kaukaskiego”*. W utworze tym autor artykułu zauważa nie tylko nawiązania pisarza do literatury rosyjskiej XIX i XX wieku, ale także liczne odwołania do sztuki antycznej oraz silny związek utworu ze *Śmiercią w Wenecji*

Tomasza Manna. Rozszerzenie znanego dotychczas intertekstualnego kontekstu utworu sprawia, że pojawia się szansa na nowe odczytanie tego tekstu. Artykuł dowodzi także, że tekst postmodernistyczny funkcjonuje na różnych poziomach odczytania i daje czytelnikowi wiele możliwości interpretacyjnych rozwiązań.

Niezwykle interesujące są dwa artykuły poświęcone twórczości Władimira Sorokina: Halina Waszkielewicz *Metafizyka jedzenia. „Końska zupa” Władimira Sorokina* oraz Aleksandra Wawrzyńczaka *Zbrodnia na literaturze. Powieść „Roman” Władimira Sorokina*. Halina Waszkielewicz, analizując opowiadanie *Końska zupa*, wychodzi poza tradycyjne sposoby interpretacji utworu i, wykorzystując wiedzę psychologiczną, odnajduje klucz pozwalający czytelnikowi zrozumieć istotę opowieści o dziwnym związku pomiędzy kobietą a mężczyzną. Autorka artykułu dowodzi, że nieszablonowy sposób literackiego obrazowania Sorokina wymaga pogłębionej analizy, inaczej utwory pisarza pozostają bowiem niezrozumiałe i jedynie szokujące w swojej obrazoburczości.

Wawrzyńczak wskazuje na intertekstualne uwikłanie twórczości Sorokina. W powieści *Roman* pisarz próbuje zdekonstruować rosyjską tradycję literacką, a także sam gatunek powieści z jej przewodnią ideą, bohaterami, narratorem. Zdaniem Wawrzyńczaka, pisarz prowadzi literacką grę, zmierzającą do symbolicznego unicestwienia literatury.

Postmodernizm rosyjski i jego antycypacje to zbiór zawierający wiele testów, które przynoszą nowe, głębsze spojrzenie na problemy i utwory będące już obiektem badań nad literaturą omawianych okresów, a także porusza zagadnienia zupełnie nowe, otwierające dopiero dyskusję na tematy związane ze współczesną rosyjską rzeczywistością literacką i kulturową. Zebrane w tomie artykuły dotyczą różnorodnych tematów, które składają się na tę rzeczywistość, przynoszą cenne obserwacje, konstatacje i interpretacje. Są lekturą niezwykle pouczającą i inspirującą do dalszych poszukiwań.

Marta Kędzierska

Большой фразеологический словарь русского языка. Значение. Употребление. Культурологический комментарий. Отв. ред. В. Н. Телия.
Москва: АСТ-ПРЕСС КНИГА 2006, 784 с.

В мире существует много фразеологических словарей. Но новое время, современные научные парадигмы, построенные на уточненных знаниях о языке, изменившиеся условия и разнообразные виды коммуникации выдвигают перед лексикографами задачу построения словаря нового типа.

Профессор В. Д. Девкин в своей книге *Немецкая лексикография* (Девкин 2005) совершенно неожиданно для лингвистической и лексикографической общественности предложил огромный список языковых словарей, которых еще нет, но которые могли бы появиться как обобщение разнообразных аспектов речевой практики современного человека. Упомянул он и задачу разработки лингвокультурологических словарей.

Впервые в мировой практике словарь, в котором лексические единицы сопровождалось культурными коннотациями и культурологическими комментариями, был издан в Великобритании (*Longman Dictionary of Language and Culture*) и произвел настоящий фурор как среди лексикографов, так и начинающих лингвокультурологов. В зарубежной и отечественной лингвистике в рамках объединения языка и культуры были написаны тысячи статей, диссертаций и монографий, которые на обширном фактическом материале разносистемных языков полностью подтвердили гипотезу В. Гумбольдта, У. Вайнриха, И. Вайсгербера о взаимодействии языка и культуры как двух семиотических кодов человеческого общения: культура инкорпорируется во все воспроизводимые единицы языка в форме национально-специфического родного духа.

Недавно зародившаяся и плодотворно развивающаяся лингвокультурология как раздел тео-

ретического языкознания доказала факт наличия культурного компонента в коммуникативной компетенции *homo loquens* (Телия, 1996) и вывела тезис о сложности перевода различных видов культурных лакун при кросскультурной коммуникации, в том числе и письменной (научающей, художественной, естественной) (Шаховский 1997).

Уже более никем не оспаривается положение о том, что язык отражает культуру и транслирует ее из одной языковой среды в другую, о том, что язык осуществляет межпоколенную лингвокультурологическую связь и что сам язык является таксоном культуры. Поскольку язык и культура, как отмечалось выше, являются двумя семиотическими кодами. Обучение одному коду без обучения другому не позволяет сформировать полноценной коммуникативной личности ни во внутриязыковом, ни в межязыковом общении: наличие только одной языковой компетенции для последнего явно недостаточно. Именно это новое знание ориентирует лингводидактов написание современных учебников по иностранному языку, а лексикографов на создание словарей нового, предписывающего лингвокультурологического типа.

Так, например, на материале русского языка в учебнике для иностранцев культурологические комментарии были введены Е. М. Верещагиным и В. Г. Костомаровым (Верещагин, Костомаров 1990).

Среди уже существующих зарубежных и отечественных словарей отсутствуют собственно лингвокультурологические.

Рецензируемый словарь не имеет аналогов в мировой лексикографической практике, так как в толковании 1500 фразеологизмов впервые описывается ситуация, в которой употребляется фразеологизм, стилистические пометы и цитаты из текстов всех жанров письменной речи, в том числе — из Интернета, указывают на функциональные особенности фразеологизмов. В нем впервые показаны образно-смысловые «гнезда» фразеологизмов в одной, общей для них словарной статье. Фразеологизмы описываются как знаки «языка» культуры, которая связана с языком и взаимодействует с ним, отражая особенности русского менталитета.

Словарь выполнен большим авторским коллективом по проекту, изобретенному и разработанному человеком, который со своих юных лет глубоко интересуется фразеологией. Интерес Валерии Н. Телия к данной области науки был рожден и развивался под влиянием идей ее первого учителя В. Л. Архангельского. Замысел рецензируемого словаря вызревал у Телия в течение 15 лет, обсуждался многократно на ее фразеологических семинарах, на двух международных симпозиумах, конференции «Фразеология в контексте культуры», в ряде словарей и в машинном фонде русского языка. Как отмечается в *Предисловии к Большому фразеологическому словарю русского языка...*, данный словарь возник не как Афродита из морской пены, он является результатом и продолжением многолетней кропотливой работы Валерии Телия, сплотившей вокруг себя разные творческие коллективы для разработки серии подготовительных фразеологических и образных словарей (*Словарь образных выражений*, 1995; *Русское культурное пространство*, 2004).

Рецензируемый словарь начинается с *Предисловия* и завершается *Послесловием*, написанными автором данного оригинального и интереснейшего проекта. В *Предисловии* рассматриваются основные теоретические проблемы фразеологии: принципы ее классификации и категоризации, различие между идиомами и фразеологизмами, облигаторные характеристики и параметры фразеологизмов (образность, воспроизводимость, культурная мотивированность), этапы развития фразеологии как науки (долингвокультурологический этап, врата за которым закрылись в 80-х гг. XX века, и современный этап лингвокультурологической фразеологии и фразеографии). Здесь же автор рассказывает о формате словаря, о его структуре, о его предписывающем назначении, объясняются принципы отбора фразеологизмов. Главным из этих принципов является отраженность во фразеологических единицах вещных или исторических реалий, всегда наличие образности, отображающей мировидение народа — носителя языка, запечатленной во внутренней форме или в форме содержания.

Как убедительно показано и в *Предисловии*, и в словарных статьях отобранных для данного словаря фразеологизмов, все они обладают культурной памятью, транслируемой от поколения к поколению и таким образом сохраняющей корни родства русскоязычного общества.

В *Послесловии* к *Большому словарю*... Телия подробно останавливается на методологическом положении, согласно которому язык и культурообразная кодовая система — два кода между предметными областями, между которыми нет прямой корреляции. Здесь же акцентируется внимание на общеизвестном факте, касающемся отсутствия универсального определения понятия культура, и предлагается собственное, выработанное авторским коллективом определение: «Культура — это результат восприятия мироздания как лона собственного человеческого бытия, творимого человеком в процессе его жизнедеятельностного опыта — трудовых практик, знаний, социальных отношений, религий и фантазий» (с. 776).

Новым и необычным является предложенное в *Большом словаре* измерение культурной ценности, отраженной в русском фразеологизме: насколько «*достойно/недостойно*» отношение человека к природе, к себе самому как личности, к социальному окружению, а также к мистически-духовно воспринимаемым первоначалам бытия всего сущего» (с. 776). В *Послесловии* объясняются авторские предпочтения в зависимости от идентификации личности с тем или иным социумом.

По замыслу авторов словаря (и этот замысел успешно осуществлен) каждый фразеологизм, включенный в него, не только сам культурно ориентирован, но и культурно ориентирует пользователей этого словаря, что достигается с помощью объяснительного культурологического комментария, который и составляет абсолютную новизну, уникальность рецензируемого *Большого словаря русского языка*...

Например, в словарной статье фразеологизм «Божий дар с яичницей» (с. 40–41) сопровождается указанием на архетипическую оппозицию «высокое–низкое», имеющую помету «сакральное–профанное». В комментарии указывается также, что в образе фразеологической компонент **божий дар** соотносится с религиозным кодом русской культуры и символизирует все исходящее от Бога. На этом основании авторы словаря устанавливают в культурном коде наличие компонента **яичница** как опозит высокому, духовному, ценному, соотносимому с Богом.

Далее авторы в культурном комментарии сравнивают фразеологизм «Божий дар с яичницей» (указание на нечто несовместимое друг с другом сакрально и семантически, выступающее в форме оксюморона) со сходными по выявляемому образу фольклорными выражениями: *Смешал богородицу с бубликами; Начал духом, а кончил брюхом; По церковному запел, да на плясовую свел*. Комментарий завершается выводом о том, что фразеологизм «Божий дар с яичницей» является эталоном, то есть мерой несопоставимости разных по своей сути вещей.

На мой взгляд, в этом культурном комментарии полностью раскодировано все содержание фразеологизма: предметное, образное, оценочное, экспрессивное, стилистическое, эмотивное, символическое (сакральное). Другими словами, раскрыта его семиотика и сфера употребления, вскрыт его архетип. Такая прозрачность содержания культурного кода данного фразеологизма «вытягивается» авторами словаря на поверхность благодаря проведению глубокого семиотического и лингвокультурологического анализа. Аналогичным методом распремечивается культурный код всех фразеологических единиц, включенных в рецензируемый словарь.

Послесловие представляет собой самостоятельную научную работу, посвященную проблеме соотношения двух кодовых систем — языковой и культурной и обобщенному представлению современных научных знаний об их семиотике.

При всем расхождении определений понятия «культура» современная наука уже не отрицает того, что культура является продуктом многовековой, многослойной деятельности, беспрестанно развивающейся и меняющей свою конфигурацию в зависимости от изменяющихся форм осознания человеком мира, которая облигаторно инкорпорирована во все языковые знаки, в том числе фразеологически.

В *Послесловии* обозначены виды культуры, параметры культурной языковой личности и способы ее идентификации с конкретным социумом. Выделена основная функция культуры — быть ориентиром человека говорящего в выборе его морально-нравственных установок: хорошо—плохо, достойно—недостойно, одобряю—не одобряю и т.п. Показан процесс и результат формирования концептосферы культуры русскоговорящего социума и отдельного коммуниканта. В *Послесловии* также отмечается, что человек живет в широком контексте культуры: социальном и своем собственном.

В статье представлены три критерия отбора фразеологизмов для данного словаря: первое — 16 тематических и идеографических полей; второе — архитипичность культурных слоёв; третье — включённость в ФЕ многообразия кодов культуры. Из такого теоретического экскурса читателю словаря становится наконец понятно, что такое культурный код языка как объект лингвокультурологии и его вербализация (фразеологизация как её предмет). Можно сказать, что публикация данного словаря успешно приближает к завершению дискуссию об объекте, предмете, методологии и методах лингвокультурологии. И в этом тоже — одна из заслуг его составителей, прежде всего Валерии Телия как автора этого сложного проекта.

Главное в замысле данного словаря — интерпретация давно уже выделенной библиотеки русских фразеологизмов в межпоколенном контексте русскоязычной культуры, многопараметричность ФЕ как микротекстов, разворачивающихся в культурогенные тексты с помощью информации, приведённой в статьях к каждому фразеологизму.

Среди этой информации самой существенной является информация о культурных смыслах и культурной функции ФЕ. Вызывает некоторый дискомфорт на фоне всего вышеотмеченного самими составителями словаря, с которым мы полностью согласны, утверждение Телия о «двуликости» лексикографического портрета ФЕ (с. 779). В. Н. Телия в *Предисловии*, *Послесловии* и в своей статье *О феномене воспроизводимости языковых выражений* (Телия 2005) отмечает многомерность и многоаспектность фразеологизмов, что явно не согласуется с фразой о их двуликости: явно надо говорить об их многоликости фразеологизмов, которая является их онтологическим свойством.

Вызывает уважительное отношение Телия ко всем ее коллегам, разрабатывавшим ранее другие лексикографические форматы ФЕ, послужившие прообразами (прототипами) рецензируемого словаря: В. Н. Телия включает их в соавторы данного издания.

Особо отметим следующие нововведения, характерные для данного словаря: указана уместность и неуместность ФЕ в различных социальных контекстах посредством системы новых помет: *реч. стандарт, неформ., фам., грубо-фам., книжн., прост.*; указан принцип деления на высказывания о третьем лице, о собеседнике и о самом себе, что изменяет (варьирует) эмоционально-оценочные смыслы ФЕ; введены показатели грамматической валентности ФЕ; культурологический комментарий, реконструирующий культурные образы ФЕ; вскрыта взаимосвязь между образным основанием и значением фразеологизма.

В словаре определена та роль, которую ФЕ выполняют в концептосфере культуры как ее знаки-символы, как эталон или стереотип. Словарь утверждает воспроизводимость ФЕ и его культурологическую родословную. ФЕ здесь выступает как носитель культурной памяти русского народа и русского духа его языка.

Послесловие завершается списком наиболее значимых исследований в области фразеологии, культурологии и эпистемологии, которые послужили методологической базой для теоретической концепции словаря.

Структура словаря трехчастна и включает в себя четыре зоны и семь подзон, которые в свою очередь члениятся на другие подразделы, но в целом покрывают толкование ФЕ, иллюстративный материал и его культурологический комментарий. В качестве примера рассмотрим статью фразеологизма «Мышиный жеребчик».

МЫШИНЫЙ ЖЕРЕБЧИК (с. 391) **кто** (тем самым указывается на субъект ФЕ — В. Ш.). Молодой пожилой мужчина, старик, увлекающийся ухаживанием за женщинами (особенно молодыми) (значение ФЕ — В. Ш.). *Имеется в виду*, что лицо мужского пола (X) активно

интересуется женщинами, проявляет много внимания по отношению к ним, несмотря на уже далеко не молодой возраст и физическое бессилие (толкование, авторская расшифровка значения ФЕ — В. Ш.). *Говорится* с неодобрением, с иронией или с презрением. Грубо-фам. (функционально-стилистическая маркировка — В. Ш.).

Не употреб. по отношению к 1-му лицу (рестрикция сферы употребления — В. Ш.)

В роли именной части сказ., подлежа., доп. или обособл., члена предлож.

Порядок слов-компонентов фиксирован. (грамматическая функция — В. Ш.).

Далее в статье приводятся семь иллюстраций, авторами которых являются Ю. Герман, В. Платов, В. Вересаев, а также авторы статей из современной периодики.

Он давно не юноша. Но он не из тех мышинных жеребчиков, которые молодятся, зачесывают волосы сбоку или сзади на лысину, гонятся в моде за молодежью, нет. Он выдерживает удары судьбы и возраста с достоинством («Парламентская газета» 2001).

Из этого примера трудно не понять смысла использованного фразеологизма, чего, к сожалению, нельзя сказать из других примеров, приведенных в иллюстративной зоне. Например, — *А ты его видела? — Нет, но хотела бы познакомиться. — Не советую. Будешь разочарована. Он — мышинный жеребчик, и этим все сказано* (Реч.).

Несколько удивительно, что среди источников иллюстративной зоны нет примера из *Мертвых душ* Гоголя, который, по замечанию составителей словаря, ввел это выражение в обиход русской речевой культуры. Продуцентом этого фразеологизма, по мнению автора словаря, является народная речь. В следующей зоне словарной статьи приводится подробная культурологическая информация об истории формирования данного образа и закрепления за данной ФЕ описания социальных, физиологических, экономических и нравственных факторов, вызывающих осуждение общества; приведены языковые параллели из английского языка как указание на смысловую универсальность ФЕ.

Такова схема (структура) зон словарных статей *Большого фразеологического словаря*. В заключении еще раз подчеркнем уникальность и замысла, и реализации рецензируемого лексикографического формата:

— разработана четкая структура словарной статьи и ее помет, которые выдерживаются на протяжении всего словаря;

— выделены зоны вокабул, в которых учтены аспектуальные, семантические и валентностные различия выделяемых единиц; в грамматической зоне указывается на изменимость/неизменяемость морфологической формы, на синтаксическую роль ФЕ, порядок слов (фиксированный / нефиксированный);

— некоторые ФЕ сопровождаются указаниями на пресуппозиции, если без этого семантизировать фразеологизм невозможно, а также на пропозиции и типовые реалии и их актаны, объясняющие семантику ФЕ;

— зона вокабулы завершается свернутой пропозицией, указующей на частеречную отнесенность ФЕ и ее вариативность;

— в словаре впервые приводятся иллюкутивные (одобр./неодобр.) пометы;

— помечены речевой стандарт и условия использования ФЕ;

— зона иллюстрации включает издания 50-х гг XX в., в том числе «речения»;

— композиционная структура культурологического комментария строго продуманна, унифицирован синтаксис подачи толкования стилистических тропов;

— в сложных случаях этимология и прототипических образов используется перекрестный комментарий для максимальной экспликации образно-смыслового содержания ФЕ;

— впервые предложен и внесен в словарную статью вершинный модус культурной коннотации (достойно / недостойно личности, моральное, нравственное мироосознание), семантизация образа, характерная для представителей данного языкового коллектива.

ФЕ восполняют номинативно-функциональный запас языка, и тем самым единицы лексикона образно обогащают тезаурус языковой личности.

Информации в словаре так много, она такая всеобъемлющая, что поражает любое воображение трудоемкостью проделанной работы. В связи с этим представляется исчерпывающим высказывание известного лексикографа В. В. Морковкина, который мечтал о таком издании: это новый в жанровом и типологическом отношении словарь с претензией на достойный научный уровень, который потребовал от его авторов чрезвычайных затрат умственной энергии, душевных и физических сил. В полной мере эти слова применимы к рецензируемому фразеологическому словарю.

Потребность в таком словаре давно назрела и очевидна. Все филологи (и учителя, и ученики, и вся научная общественность), несомненно, благодарны авторам и создателям этого словаря за уникальную возможность пройти в открытую ими дверь таинственной комнаты культурного кода русского языка, проникнуть в его кладовые и в авторском освещении рассмотреть бриллиантовые россыпи красот русской фразеологии.

Прихожу к удивительному выводу о том, что словарь вовсе не фразеологический. Фразеология для В. Н. Телия и ее соратников (учеников) выступает в данном словаре как полигон для вытягивания на поверхность содержимого культурного кода русского языка и для лучшего осмысления его любого длинного воспроизводимого знака (не только ФЕ, но и крылатые фразы, поговорки и т.п.).

Фактически рецензируемый словарь предлагает оригинальную методологию в лингвокультурологической парадигме, так как он открывает новый путь в теоретических исследованиях, декодирующих архетипическую семантику всех культурноносных единиц русского языка, в том числе и слова.

Литература

Longman Dictionary of English and Culture. Addison Wesley Longman Limited Edinburgh Gate 9 Harlow 1998.

Й. Л. Вайсгербер: *Родной язык и формирование духа*. Москва: Издательство МГУ 1993.

Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров: *Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного*. Москва: Русский язык 1990.

В. Д. Девкин: *Немецкая лексикография: Учебное пособие для вузов*. Москва: Высшая школа 2005.

Культурные слои во фразеологизмах и их дискурсивных практиках. Ред. В. Н. Телия. Москва 2003.

Русское культурное пространство: Лингвокультурологический словарь. Ред. И. С. Брилевой, Н. П. Вольской, Д. Б. Гудкова, И. В. Захаренко, В. В. Красных. Вып. 1. Москва: ГНОЗИС 2004.

В. Н. Телия: *Русская фразеология (в аспекте лингвокультурологии)*. Москва 1996.

Г. С. Аристова, М. Л. Ковшова, Е. А. Рысева и др.: *Словарь образных выражений русского языка*. Ред. В. Н. Телия. Москва: «Отечество» 1995.

Ю. С. Степанов: *Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования*. Москва: Школа «Языки русской культуры» 1997.

В. Н. Телия: *О феномене воспроизводимости языковых выражений / Язык, сознание, коммуникация*. Сб. Статей. Ред. В. В. Красных, А. И. Изотов. Москва: МАКС Пресс 2005.

Фразеология в контексте культуры. Ред. В. Н. Телия. Москва 1999.

В. И. Шаховский: *О переводимости эмотивных смыслов художественного текста*. В кн.: *Перевод и коммуникация*. Москва: ИЯ РАН 1997.

В. И. Шаховский: *Словная идиоматика как межкультурный феномен*. В кн.: *Известия Волг. гос. пед. ун-та*. 2002, № 1.

В. И. Шаховский: *Эмотивность и лексикография*. «Филологические науки» 1986, № 6.

Виктор Шаховский

Zofia Czapiga: *Rosyjskie operatory metatekstowe i ich polskie odpowiedniki*.
Rzeszów 2006, 239 s.

Без сомнения — bez wątpienia, niewątpliwie, вернее — raczej, говорям — podobno, конечно — oczywiście, например — na przykład to tylko kilka przykładów spośród licznych wyrażen określanych w językoznawstwie terminem *operatory metatekstowe*. Pod lupę zjawisko to wzięła Zofia Czapiga, zaś owocem jej wnikliwej analizy jest książka *Rosyjskie operatory metatekstowe i ich polskie odpowiedniki*. Problematyka wyrażen metatekstowych, jak sam tytuł wskazuje, dotyczy dwu języków: rosyjskiego i polskiego, opisywanych równolegle.

Opracowanie, jak czytamy na okładce książki, ma mocne uzasadnienie merytoryczne. Jego celem jest, po pierwsze, zbiorcza klasyfikacja funkcjonalna rosyjskich operatorów metatekstowych, a po drugie — wyjawienie ich odpowiedników w języku polskim. W szczególności drugie z tych zadań jest próbą wypełnienia luki w opisie konfrontatywnym języka rosyjskiego i polskiego. Autorka badania swoje oparła na bogatym materiale tekstowym. Ich wynikiem jest rosyjsko-polski leksykon metatekstowy, który — oprócz interesujących dla filologów wartości poznawczych — przydatny będzie w praktyce glottodydaktycznej i translatorskiej.

Monografia składa się ze wstępu, części teoretycznej, pięciu rozdziałów materiałowych oraz rosyjsko-polskiego leksykonu metatekstowego.

We *Wstępie* Autorka nakreśla przedmiot i cel swoich poszukiwań. W centrum zainteresowania znalazły się najpopularniejsze operatory metatekstowe występujące w rosyjskich tekstach literackich i ich przekładach na język polski. Przy ich porządkowaniu Zofia Czapiga wzięła pod uwagę przede wszystkim funkcje semantyczno-pragmatyczne, jakie mogą one pełnić w tekście. Tak skonstruowany *Wstęp* daje ogólny obraz tego, co czeka czytelnika w trakcie lektury.

W części teoretycznej *Metatekst. Operatory metatekstowe* autorka w oparciu o bogatą literaturę przedmiotu próbuje zdefiniować pojęcie metatekstu, przedstawiając spojrzenie na ten problem polskich i rosyjskich lingwistów. Szczególną uwagę zwraca na najnowsze opracowania rosyjskich językoznawców: Galiny Zolotowej i Mai Wsiewołodowej. W sposób chronologiczny przedstawia rozwój badań nad metatekstem. Autorka przyjmuje, że metatekst to wyrazy, zwroty, wypowiedzenia, dzięki którym nadawca ustosunkowuje się do treści komunikatu, podtrzymuje kontakt z odbiorcą, hierarchizuje elementy treści, komentuje swoją wypowiedź, jednocześnie ustosunkowując się do niej i dystansując wobec poszczególnych jej elementów.

Jednak nie część teoretyczna stanowi trzon opracowania. Najbardziej interesująco przedstawia się część zasadnicza (materiałowa) rozprawy składająca się z pięciu rozdziałów, w których Czapiga prezentuje funkcjonalną klasyfikację operatorów metatekstowych. Wszystkie te rozdziały stanowią analizę porównawczą użycia operatorów metatekstowych w języku rosyjskim i ich polskich odpowiedników. W efekcie wskazane zostały zarówno podobieństwa, jak też nieregularności w użyciu operatorów metatekstowych. Autorka w swoim opracowaniu przytacza liczne przykłady, opatrując je trafnym komentarzem, co sprawia, że czytelnik zwraca uwagę na wiele ważnych aspektów, chociażby na fakt, że jeden rosyjski operator może mieć kilka synonimicznych odpowiedników w przekładzie na język polski. A dobór odpowiedniego słowa w dużej mierze zależy od decyzji tłumacza. Zdarza się, że autor przekładu albo pomija operatory metatekstowe, co prowadzi do utraty drugiej linii tekstu, do zubożenia wartości komunikacyjnej wypowiedzi, albo zastępuje je innymi, które mogą zmienić strukturę wypowiedzenia. Potwierdza to złożoność problemu ekwiwalencji międzyjęzkowej i przekładalności jednostek tekstowych.

Najobszerniejszy drugi rozdział *Operatory metatekstowe jako wykładniki modalności epistemicznej* poświęcony jest operatorom, które wyrażają subiektywny sąd nadawcy na temat prawdopodobieństwa zajścia komentowanego zdarzenia. W celu dokładniejszej analizy autorka dokonuje jeszcze wewnętrznego podziału tej grupy na operatory wyrażające pewność, prawdopodobieństwo i możliwość zajścia danego zdarzenia. Taką klasyfikację ujęła w trzech podrozdziałach: *Wykładniki pewności*, *Wykładniki prawdopodobieństwa* i *Wykładniki możliwości*.

Kolejną grupę wyodrębnioną przez autorkę stanowią metateksty, które służą do nawiązania i podtrzymania kontaktu między nadawcą i odbiorcą. Są one omawiane w rozdziale *Operatory metatekstowe o funkcji fatycznej*.

Zarówno w języku rosyjskim, jak i polskim występują wykładniki sygnalizujące następstwo, porządek logiczny, wskazujące na wagę komunikowanego faktu, zaznaczające kierunek biegu myśli. Dzięki nim nadawca komunikatu może uściślić czy też wyjaśnić pewne fragmenty wypowiedzi, jak również uogólnić bądź szeregować podaną informację. Dają one także możliwość podsumowania, odesłania do tego, o czym była mowa wcześniej, luźnego dołączenia dodatkowej treści. Tego rodzaju operatory Czapiga omawia w rozdziale czwartym zatytułowanym *Metatekstowe operatory hierarchizacji fragmentów tekstu i porządku logicznego*.

W rozdziale piątym *Operatory metatekstowe wprowadzające przeformułowanie, wyjaśnienie* Autorka skupia się na potwierdzeniu metatekstowego charakteru niezwykle produktywnego leksemu *значит* — *значы* [wariant tego tekstu publikujemy w niniejszym numerze „Przeglądu” — red.]. Dokonuje tego na podstawie analizy materiału faktograficznego zaczerpniętego z literatury pięknej oraz z tekstów naukowych i publicystycznych. Do grupy tych operatorów odnosi także wyrażenia *одним словом* — *одным словом*, *другими словами* — *иными словами*, *вернее* — *лучше*, *владельчиве*, *скажем* — *скажем*, *лучше сказать* — *лучше сказать*, wtrącenia z imiesłowem *говоря* — *говоря* (*иначе говоря, собственно говоря, откровенно говоря, коротко говоря* itp.), których nadawca używa, aby skomentować własną wypowiedź, uściślić ją bądź doprecyzować.

W rozdziale *Operatory metatekstowe sygnalizujące źródło informacji* ujęte zostały, jak zresztą sam tytuł wskazuje, operatory, za pomocą których nadawca podaje źródło przekazywanego komunikatu, którym może być sam nadawca, inny uczestnik aktu mowy lub ktoś bliżej nieokreślony. Do tej grupy autorka zalicza m.in. tak często używane w języku mówionym *по-моему* — *według mnie*, *с точки зрения* — *z punktu widzenia*, *по-моему мнению* — *twoim zdaniem* itp.

Opracowanie zamyka *Zakończenie* podsumowujące badania autorki i *Rosyjsko-polski leksykon metatekstowy*, będący wynikiem porównawczej analizy zebranego materiału faktograficznego. Leksykon ten może się okazać cenną pomocą dla filologów i tłumaczy.

Omawiana pozycja stanowi niewątpliwie cenny wkład do aktualnych badań lingwistycznych, zwłaszcza stale jeszcze otwartej problematyki wyrażen metatekstowych. Wciąż bowiem brakuje pełnych opracowań dotyczących tych kwestii, szczególnie w planie konfrontatywnym.

Agnieszka Gębczyk

В. Н. Богданов: *Талицкий словарь*. Т. 1 (А-З). Барнаул 1982, 226 с.;

В. Н. Богданов, Г. В. Луканина, В. Я. Сенина: *Талицкий словарь*. Т. 2 (И-М). Горно-Алтайск 1992, 146 с.; Т. 3 (Н-П). Томск: Дельтаплан 2002, 189 с.

Inicjatorem prac nad słownikiem gwar talickich był wykładowca Gornoaltajskiego Instytutu Pedagogicznego (dziś Uniwersytetu Gornoaltajskiego) docent Walentin Bogdanow. Podstawę słownika stanowi materiał zebrany podczas ekspedycji dialektologicznych w latach 1959–1973. Wykorzystano też rozmaite źródła pisane: wypracowania szkolne, listy, protokoły zebrań i inne dokumenty. W gromadzeniu materiału uczestniczyły uczennice Bogdanowa, które po jego śmierci podjęły się redagowania kolejnych tomów słownika, Galina W. Łukanina i Waleria J. Sienina. Zawiera on słownictwo gwarowe autochtonicznej ludności rosyjskiej zamieszkałej na niewielkim obszarze wysuniętej na zachód części Republiki Altaju (dawniej Gornoaltajskiego Obwodu Autonomicznego). Materiał słownikowy pochodzi z dwunastu wsi nad górnym biegiem Czaryszu, rozmieszczonych na zachód od miasta rejonowego Ust'-Kan. Głównym ośrodkiem administracyjnym na tym obszarze jest wieś Talica, położona w pobliżu ujścia do Czaryszu — rzeki o takiej samej jak wieś nazwie. Schematyczną mapkę tego terenu zdecydowano się zamieścić dopiero w trzecim tomie słownika. Autor projektu

— piszą redaktorki w *Przedmowie* (s. 3) do pierwszego tomu — usiłował wzorować się na układzie słownika pod red. F. P. Filina (*Словарь русских народных говоров*. Москва–Ленинград 1965, вып. 1 i nast.), zamierzał także włączyć zebrane słownictwo do wymienionego słownika (i rzeczywiście, niektóre przykłady z materiałów Bogdanowa można tam odnaleźć, zob., np.: *кресла* ‘paśnik dla jeleni’, СРНГ 15, s. 223, *мадежу, медежу, модежу* ‘plamy, piętna’, СРНГ 17, s. 290), a pragnąc w swoim słowniku dać jak najpełniejszą informację, materiał gwarowy przytaczał w transkrypcji. Mając jednakże na uwadze praktyczny charakter słownika, z którego mogłoby korzystać szersze grono użytkowników, a nie tylko językoznawcy, redaktorki postanowiły zrezygnować z transkrypcji i znacznie ograniczyć liczbę przykładów.

Zamieszczony w pierwszym tomie słownika *Wstęp* (s. 4–12) zawiera krótką informację o pochodzeniu materiału leksykalnego, osadnictwie rosyjskim w dolinach Czaryszu oraz omówienie ważniejszych osobliwości gwar talickich. Gwary te nie tworzą jednorodnego systemu. Jest to wynik zasiedlania tego terenu przez ludność, pochodzącą z różnych obszarów Rosji. Pierwsze osady powstały tu pod koniec XVIII wieku, a ich mieszkańcami byli zbiegli chłopci i robotnicy, którzy znaleźli zatrudnienie w miejscowym przemyśle wydobywczym, głównie staroobrzędowcy, tzw. kierzacy. Następnie zaczęła napływać ludność z Syberii i duże grupy staroobrzędowców, tzw. Polaków, powiązane z zabajkalskimi „siemiejskimi” oraz „wietkowców”, przesiedlonych znad Wietki, dopływu Soża. W XIX wieku przeważało na tym terenie narzecze północnorosyjskie, ale napływ ludności z południowych gubernii europejskiej części Rosji spowodował wytworzenie się tu gwar akających ze sporadycznie notowanymi resztkami okania w mowie starszego pokolenia. Na początku lat 60. ubiegłego stulecia, kiedy rozpoczęto zbieranie słownictwa gwarowego, obszar ten zamieszkiwało ponad 2800 osób, z czego 83% stanowili Rosjanie. W dalszej części *Wstępu* omówiono zasób wyrazowy słownika, układ hasła słownikowego i zamieszczono wykaz skrótów nazw miejscowości, w których zapisano dany wyraz.

Słownik rejestruje wszystkie typy wyrazów gwarowych oraz różnego rodzaju związki stałe i frazeologiczne. Do jego zasobu włączono również wyrazy mające formalne odpowiedniki w języku ogólnym, ale odrębne pod względem znaczenia, wyrazy gwarowe różniące się od wyrazów języka literackiego afiksami, wyrazy z innym miejscem akcentu, o innej łączliwości i odmiennej wartości stylistycznej. W słowniku ujęto także nazwy miejscowe, wodne, nazwy uroczysk, jarów i innych obiektów fizjograficznych, znajdujących się na obszarze, z którego pochodzi materiał gwarowy.

Według moich obliczeń, pierwszy tom słownika zawiera około 2100 wyrazów, tom drugi — 1270, a trzeci — 2390, łącznie więc w słowniku, obejmującym dotychczas hasła na litery А-П, jest około 5760 wyrazów. Wyraz hasłowy podano wersalikami, oznaczając w nim miejsce akcentu. Akcent zaznaczono też we wszystkich formach w materiale ilustracyjnym. Po wyrazie hasłowym umieszczono formy fleksyjne i kwalifikatory, za nimi definicję znaczenia, materiał gwarowy, ograniczony do dwóch lub trzech przykładów, a następnie skrót nazwy miejscowości, gdzie zanotowano dany wyraz. W wyrazach wieloznacznych kolejne znaczenia poprzedzono cyframi arabskimi. Warianty fonetyczne, morfologiczne i słowotwórcze wyróżniono również wersalikami, lokując je obok wyrazu hasłowego. Nie stanowią one jednak odrębnych haseł i nie ma do nich odesłania. Homonimy potraktowano jako oddzielne hasła, natomiast synonimy wymieniono po podaniu znaczenia wyrazu hasłowego, ale przed materiałem ilustracyjnym, przy czym każdy z tych synonimów umieszczono także jako osobne hasło w słowniku, zgodnie z porządkiem alfabetycznym. Związki stałe i frazeologiczne przytoczono w końcowej części artykułu hasłowego, definiując ich znaczenie tylko raz, pod hasłem stanowiącym nadrzędny człon związku wyrazowego, np. wyrażenie *берѐт мар* ‘chce się spać, zbiera się na drzemkę, drzemka chwytą’ znajduje się pod hasłem *братъ*, gdzie podano też znaczenie, a pod *мар* jest informacja, że wyraz występuje w związku wyrazowym *берѐт мар*. Jednakże autorzy słownika nie zawsze postępują tu konsekwentnie, np. wyrażenie *гоном гонятъ* ‘gonić bez ustanku’ umieszczono pod hasłem *гон*, ale pod *гонятъ* brakuje jakiegokolwiek wskazówki lub odesłania do *гон*. Podobnie *берѐт горе* ‘robi się smutno, żal’ jest tylko pod *братъ*, nie ma odesłania pod hasłem *горе*.

Definicje znaczenia większości wyrazów gwarowych są jasne i zwięzłe, niekiedy ograniczające się do podania odpowiedniego wyrazu języka ogólnego. Często definicje uzupełnia cytowany materiał gwarowy. Zdarzają się jednak definicje niecisłe, ogólnikowe. Dotyczy to przede wszystkim nazw roślin, kwiatów i zwierząt, które nie sposób zidentyfikować na podstawie podanej definicji, ponieważ, co jest częstą praktyką w rosyjskich słownikach gwarowych, autorzy nie stosują terminologii łacińskiej. Można tu wymienić, np.: *базилка* ‘название домашнего цветка’, *боржовка, боржовник* ‘съедобное растение’, *бычок* ‘название вида грибов’, *белоголовник, кипец, копорот, коровянка, лабазник, лопушник* ‘лекарственное растение’, *марьи коренья, мухомор* ‘вид полевых цветков’, *красноглазка* ‘вид водоплавающей птицы’ itd.

Należy podkreślić, że autorzy starali się ściśle przestrzegać zasad przedstawionych we *Wstępie* do słownika. Wszystkie hasła na litery A-K opracował Walentin Bogdanow, natomiast pozostałą część słownika ułożyły G. Łukanina i W. Sienina. Pierwsze dwa tomy znacznie różnią się poziomem opracowania materiału od tomu trzeciego. Odznaczają się bowiem większą starannością i dokładnością zarówno pod względem formalnym, jak i merytorycznym. Nie ma w nich poważniejszych uchybień poza drobnymi usterkami, jak na przykład brak oznaczenia miejsca akcentu w wyrazach: *вага, важить, валовый, варница, вдовуха, величанье, венец, венник, веньгуша, веснина, всячина* itp. Brak ten kompensuje jednak oznaczony akcent wymienionych wyrazów w cytatach. W tomie trzecim różnego rodzaju błędów, niedociągnięć i pomyłek jest niestety bardzo dużo. Wymienimy tu przykładowo tylko niektóre z nich. Wyraz *набуткать* ‘nawciskać, nawpychać’ zamieszczono dwukrotnie jako hasło, przy czym jedno z nich zilustrowano przykładem odnoszącym się do hasła *набучить* (s. 6). Pod hasłem *наводитъ* znalazł się omyłkowo przykład objaśniający znaczenie wyrażenia *нахаживать ял* ‘gromadzić tłuszcz, stawać się tłustym’ (s. 7). Wyraz *отходить* ‘oddziaływać, separować’ powinien stanowić osobne hasło, ale przez pomyłkę włączono go do hasła *отурка* (s. 78). Wyraz *пропастина* ‘padlina’ jako synonim wyrazu *падаль* (s. 83) należało umieścić pod tym hasłem i nie wyróżniać tłustym drukiem na tejże stronie, naruszając porządek alfabetyczny. Dotyczy to także wyrazu *перевес*, który powinien się znaleźć pod hasłem *перечан* ‘położenie równowagi’ (s. 101). Wyrażenie *на памяти (чей-либо)* należało ulokować pod hasłem *память* (s. 85), a nie na miejscu przeznaczonym dla wyrazu hasłowego. Wyraz *помогатель* pomyłkowo umieszczono obok hasła *помогутне* (s. 142), pozostawiając go bez objaśnienia i przykładów. Gwarowy wyraz *огнивец, огнёвец* ‘obojczyk’ (s. 53) objaśniono za pomocą wyrazu *ключница* zamiast *ключица*, por. użycie tego wyrazu w przykładzie: *Огнивце изломали женщине*. Znaczenie rzadkiego wyrazu *останушка* (s. 66) objaśniono gwarowym stanowina ‘damska koszula do pasa, niekiedy z doszytą dolną częścią z płótna’. Jeśli w języku ogólnym nie ma odpowiednika wyrazu gwarowego, to należałoby raczej podać definicję, aniżeli objaśniać go innym wyrazem gwarowym. Wyraz *найдёный* ‘dziecko nieślubne’ (s. 12) znajduje się nie na swoim miejscu alfabetycznym. Hasło *облипить* ‘obsiadać, szczerlnie pokrywać jakieś miejsce (zazwyczaj o owadach lub ptakach)’ zapisano jako *облепить* (s. 46), *покатать* ‘obrócić, odwrócić’ jako *пакатать* (s. 132), zapis hasła *противница* ‘kobieta przekorna’ różni się od podanego w przykładzie *противица* (s. 181). Błędy literowe, świadczące o niestarannej korekcie tekstu, spotkać można niemal na każdej stronie słownika. Jest w nim oprócz tego немало hasel, w których nie oznaczono miejsca akcentu, np.: *паря, перекид, полуда, помочь, помянуть, пореветь, посюда, посяд, примет, прысковый, пятка* itd. Szkoda, że zespół autorski nie postarał się o załączenie do trzeciego tomu erraty.

Pomimo wymienionych tutaj wielu niedoskonałości leksykograficznych omawiany słownik ma bez wątpienia jedną istotną zaletę: zawiera znaczną liczbę wyrazów, których próżno szukać w innych słownikach gwarowych. Tę jego wartość dostrzegli redaktorzy słownika rosyjskich gwar ałtajskich (zob. *Словарь русских говоров Алтая*. Барнаул 1993, т. 1, с. 6), którzy dużą część materiału leksykalnego z pierwszego tomu włączyli do swojego słownika. Aby się przekonać o jego zawartości, porównałem zasób hasel obu słowników na literę Н. Okazało się, że w obszernym słowniku gwar Ałtaju nie ma blisko 60 wyrazów, odnotowanych w słowniku gwar talickich. Są to następujące wyrazy, np.: *набой* ‘klepisko’, *наботалить* ‘nakłamać’, *набуровать* ‘zasypać śniegiem’, *навадиться*

‘przywyknać’, *наверший* ‘jeździec’, *наволжить* ‘namaścić, natrzeć włosy’, *навонтараты* ‘odwrotnie, na odwrot’, *нагалить* ‘nabrudzić’, *нагоить* ‘zgrupować zapasy; nabrudzić’, *назерком* ‘w widocznej odległości’, *налиток* ‘zdrowy, silny człowiek’, *наплазуть* ‘nazrzucać, stłoczyć’, *напрудить* ‘nasikać’, *нарезчик* ‘geometra’, *нарудить* ‘zepsuć, uszkodzić’, *насалачить* ‘nabrudzić’, *натакивать* ‘podpowiadać, radzić’, *недомашливый* ‘niegospodarny’, *незакальный* ‘dobrze wypieczony’, *необходница* ‘kobieta niechlujna’, *неубродный* ‘łatwy do przebycia, przejścia’, *нюрка* ‘nos kota, psa’, *нюхря* ‘człowiek ociężały, leniwy’ itp. Sporej liczby wyrazów zamieszczonych w słowniku gwar talickich nie notuje również słownik gwar rosyjskich (*Словарь русских народных говоров*). Z porównania zasobu wyrazowego obydwu słowników na literę K wynika, że nie ma w nim ponad 40 wyrazów znanych gwarom talickim. Do grupy tej należą, np.: *кальжок* ‘ciemny krzew’, *кантыга* ‘człowiek kulawy’, *качаган* ‘narowisty koń’, *кваселя* ‘facelia’, *кобыльничать* ‘figlować ponad miarę’, *кокуший* ‘kukulczy’, *комсы* ‘narty podbite końską skórą’, *копотун* ‘człowiek ruchliwy, pracowity’, *королёчки* ‘duże korale’, *косматун* ‘kudłaty, kosmaty mężczyzna’, *костеть* ‘ganić, wymyślać’, *косяка* ‘marny kosiarz’, *кроторой* ‘kretowisko’, *крылатик* ‘fartuch okrywający ramiona’, *кубиха* ‘farbowana tkanina koszulowa’, *кукавёнок* ‘pisklą kukułki’, *курочить* ‘psuć, wyrządzać szkodę’, *куряга* ‘podkurzacz’, *кучник* ‘dziegiarz’ itp.

Zamieszczony w słowniku materiał gwarowy dotyczy rozmaitych stron życia codziennego ludności i środowiska przyrodniczego dalekiego zakątka Altaju. Szeroko jest w nim reprezentowane słownictwo z zakresu uprawy roli, hodowli jelenia syberyjskiego, uprawy i obróbki lnu, tkactwa, pszczelarstwa, ziołolecznictwa i medycyny ludowej. Sporą grupę stanowią wyrazy określające cechy człowieka i różnego rodzaju zachowania społeczne. Zwracają również uwagę liczne zapożyczenia z języków turkijskich.

Należy mieć nadzieję, że prace nad dalszą częścią słownika gwar talickich zostaną niebawem ukończone i część ta wolna będzie od tego typu przeoczeń i usterek, które znalazły się w już opublikowanych tomach.

Marian Wójtowicz

Od autora. Już po złożeniu recenzji do druku ukazał się ostatni tom słownika: В. Н. Богданов, Г. В. Луканина, В. Я. Сенина: *Талицкий словарь*. Т. 4 (Р-Я). Горно-Алтайск 2006, с. 302. Zawiera on około 2840 haseł. W porównaniu z poprzednimi tomami materiał leksykalny został opracowany znacznie staranniej, a autorom udało się w dużym stopniu uniknąć usterek wymienionych w recenzji. Tak więc po wielu trudnych latach pracy zespołu autorskiego leksykografia rosyjska wzbogaciła się o kolejny słownik gwarowy.